

İZ BIRAKAN HATIRALAR -24-2

FAHRİ KULU EFENDİ İLE İLGİLİ DİNLEDİĞİM HATIRALAR

Diyanet İşleri Başkanını Ağlatması

Bir zamanlar, Diyanet İşleri Başkanlığında bulunan Ahmet Hamdi Akseki, Konya'ya her geldiğinde hemşerisi Çimili Hakkı Hoca'nın evinde kalır. Akseki, Konya'ya bir gelişinde Hakkı Hoca'ya Muhyiddin-i Arabi'nin *Füsus* ve *Fütuhat-ı Mekkiyye* gibi eserlerindeki bazı bölümleri ezberlediği ve tercüme ettiği hâlde, Şeyh-i Ekber'in ne demek istediğini anlamadığını söylemesi üzerine Hakkı Hoca: "Efendim, Konya'da Fahri Efendi adında âlim bir zat var, ona bir sorarım." der. Ertesi gün akşam Hakkı Hoca'nın veya Tenekeci Ahmet Efendi'nin evinde yapılan sohbet toplantısına, Fahri Efendi de davet edilir. Sohbet sırasında Akseki'nin anlayamadığı konularda Fahri Efendi'nin fikri sorulur.

Fahri Efendi son derece mütevazı bir şekilde konuları açıklar ve her mesele sonunda da:

"Böyle açıklayabilir miyiz, efendim?" diye birer soru yöneltir ve böylece yaptığı izahı ona da tasdik ettirmiş olur.

Bütün meseleler birer birer çözümlüne, Ahmet Hamdi Akseki hayretler

Dr. Mehmet
Ali UZ

içerisinde kalır. Fahri Efendi erken kalkar o gittikten sonra Akseki, Hakkı Hoca'ya:

"Yahu Hakkı! Bu nasıl adam, bu nasıl ilim?" diye sormaktan kendini alamaz ve iki damla yaş akıtarak:

"Ömrümüz boşa gitmiş, ilim buymuş!" der.

İşte Fahri Efendi öyle bir ilmî seviyeye sahipti ki, Diyanet İşleri Başkanını bile ağlatır. Ahmet Hamdi Akseki de Fahri Efendi'den altı ay kadar sonra 1951 yılı başında vefat etmiştir.

Kolonyanın Haramlığı Meselesi

Fahri Efendi'yi bir gün bir komşusu yemeğe davet eder. Yemekte başka birisi daha vardır. Yemek yenir, ev sahibi sofrayı kaldırır. Ev sahibi bir süre sonra bir elinde ibrik, bir elinde leğençe, omzunda havlu, koltuğunun altında kolonya şişesi olduğu hâlde içeri girer. Bu arada yemekte bulunan zat Fahri Efendi'ye uzun uzun kolonyanın haramlığından bahseder. Adam cahildir, Fahri Efendi ona karşılık vermez.

Ev sahibi leğençeyi önce Fahri Efendi'nin önüne koyar. Hoca Efendi elini yıkadıktan sonra elini kurular.

Ahmet Hamdi Akseki (1887-1951)

Ardından ev sahibi bir kenara koydu-
ğu kolonyadan ikram eder. Fahri
Efendi kolonyayı eline yüzüne sür-
dükten sonra takkesini çıkartır başını
eğer: “Dök baba dök!” der. Fahri Efen-
di böylece kolonya kullanmanın ha-
ram olmadığını ortaya koymuş olur.

Kolonya ile ilgili benim de ilgi çeki-
ci bir hatıram var. Hacda bizim grup
içerisinde Yüksek İslam Enstitüsü
mezunu ve Konya İmam-Hatip Okulu
meslek dersleri hocası olan bir arka-
daş da vardı. Nasıl oldu ise bir kolonya
meselesi açıldı. Arkadaşımız kolonya
kullanılmasının haram olduğundan
bahsetti. İnsanın bilmediği konularda
fikir beyan etmemesi gerekir. Ben
münakaşaya girmek istemedim ve sa-
dece Elmalılı Hamdi Yazır’ın içki ve
kumar ile ilgili Bakara suresinin 219.
ayetinin devamında Elmalılı: “Ha-
ramlar, birisi haram li aynihi, diğeri
de haram li gayrihi olmak üzere ikiye
ayrılır. Kur’an-ı Kerim’de haram kıl-
ınan şaraptır. Buna kıyasen haram kıl-
ınan alkol, ispirto ve kolonya li gayri-
hi haramdır. Li aynihi haram olan şa-
rabı içmek haram olduğu gibi kendisi
de necistir. Üzerinize dökülürse na-
maz olmaz. Buna kıyasen li gayrihi
haram olan şeylerin içilmesi haram
olduğu hâlde kendileri necis değildir”
der, dedim. Arkadaş bana cahilane bir

Mehmet Hakkı Özçimi (1901-1973)

cevap verdi ve: “Elmalılı öyle şey de-
mez, sen yanlış anlamışsın” deyince
ben: “Biz hukukçular okuduğumu en
iyi anlayan insanlarız. Okudukları-
mızda hem lafza hem de manaya nü-
fuz etmeye çalışırız. Konya’ya döndü-
ğünde Elmalılı’nın tefsirine bir bak”
deyip tartışmayı bitirdim.

Aylar sonra bu arkadaşla karşılaştığımız da: “Ne yaptın, tefsire baktın mı?” deyince arkadaş sükdüm püküm: “Baktım senin dediğin gibiymiş” dedi.

Haram li gayrihinin dinde hükmü ve Müfessir Aksekili’nin kanaati böyledir. Bir de alkolün yani kolonyanın kimyevî durumu var. Kolonya kullandığınızda bir süre sonra üzerimizde kolonyadan hiç eser kalmaz. Fahri Efendi kolonyanın hem dinî hem de kimyevî durumunu bildiği için böyle bir yola başvurmuştu.

Bir de günümüzde virüs salgını dolayısıyla mikrop kırıcı olarak dezenfektan ve kolonya tavsiye edilmektedir.

Burada çok enteresan bir durum daha var. Bizim hacı amcalar alkolsüz esans kullanır. Bir ara bir yerde görmüştüm. Esans iki şekilde eritilmiş, birisi Alman usulü, diğeri Fransız usulü imiş. Bunların birisinde alkol, diğerinde domuz yağı kullanılmış.

Acaba bizim hacı amcalar yağmurdan kaçarken doluya mı tutuluyorlar diye düşünmeden edemedim.

Başıma Ateş Yağsa Da...

Fahri Efendi'nin bazı kerametlerinden de söz edilir. Fahri Efendi'yi ziyarete gelenler takıldıkları konuları sorarak öğrenmek isterlermiş. Fahri Efendi misafirlerin bazı sorularını sormadan cevaplandırıldığı olurmuş.

Bir gün Çorapçı Ahmet Efendi adında birisi, işini ve evini İstanbul'a nakletmek istemiş. Hoca Efendi'den fikrini sormuş.

Fahri Efendi:

“Konya’da otur, gitme.” tavsiyesinde bulunmuş.

Adam bu tavsiyeye rağmen, dostlarına:

“Hoca Efendi, gitme dedi, ama başıma ateş de yağsa mutlaka İstanbul'a gideceğim.” demiş ve İstanbul'a gitmiş. Çok geçmeden Ahmet Efendi'nin İstanbul'da evi yanmış ve perişan olmuş.

Mevlevi Grubun Ziyareti

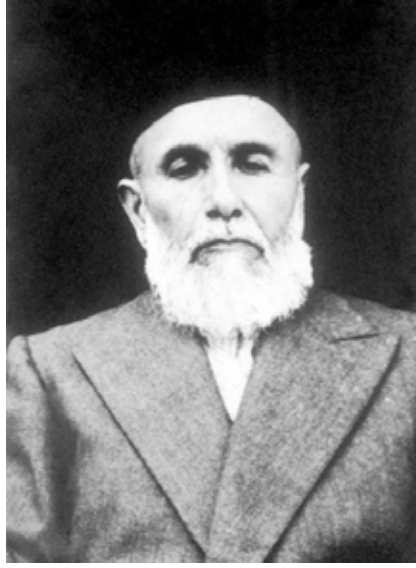
Bir gün bir Mevlevi grubu Fahri Efendi'nin ziyaretine gelir. Fahri Efendi herkese yaptığı gibi, bunlara da bizzat hizmet etmiş. Bir ara dışarı çıkınca misafirlerin ayakkabısını çevirmiş.

Mevlevilerce, ayakkabı çevrilince kalkıp gitmeleri gerekirmiş. Bunu gören misafirler birbirinin yüzüne bakıp, birdenbire kalkmak isteyince Hoca Efendi, daha sohbet bitmeden kalkmalarının sebebini sormuş, onlar da âdetlerini anlatmışlar. Bunun üzerine Fahri Efendi gülererek:

“Burası Nakşî makamıdır. Bizde ayakkabı çevirmek, her hâl ü kârda yolculuğa devam etmek, ahret yolculuğunu asla unutmamak manasına gelir” nüktesini yapivermiş.

Bu açıklamadan sonra Mevlevî grup uzun süre oturup sohbet etmişler.

Fahri Efendi, son Mevlevî postnisi Sıdkı Dede'yi de çok sever ve hürmet gösterirmiş. Vefatlarından sonra da kabir taşı kitabesini bizzat yazmış-

Fahri Efendi (1879-1950)

lar. Fahri Efendi'nin yazdığı kabir taşı kitabesi şöyledir:

*Ölmez diridir ölmezden evvel ölenler
İşte biridir gerçi bilir anı bilenler
Bilmezsen eğer öğrene gel merd-i hakikat
Dergâh-ı hünkârîde yetişmiş mürşid-i tarikat
Tahsil-i ma'ârifle ömrünü kısmen sürmüştü
Ta'lim-i edeble yaşayıp yüz ona girmiş
Hitâbetle imâmet gibi dinî menâsib
Mesnevî-hanlıkla şühür-ı sâhib-i münâsib
Filibeli Mevlevî Hüseyin Sıdkı Dede
Vuslat-yâb-ı cemâl olmuş 1352 Hicrî'de*

Bizim Gibi Sakalı Kirlетеceksen

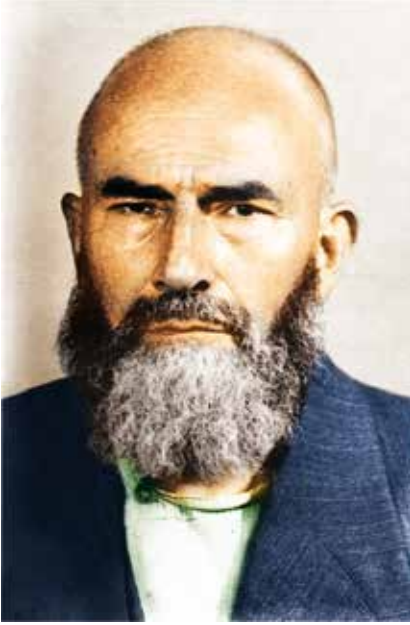
Birisi, Hoca Efendi'ye gelerek:

“Efendim! Sakal bırakmak isteriz, ne buyurursunuz?” diye sorar.

Fahri Efendi, çok anlamlı bir cevap verir ve: “Evlâdım, eğer siz de bizim gibi sakalı kirlетеcekseniz, hiç bırakmayın!” deyiverir.

Günümüzde sakalın cılkı çıktı. Her önüne gelen sakal koyuyor. Kimi sünnet için kimisi de modaya uymak için sakal bırakıyor.

Eskiden yanlış bir iş yapan sakallı için: “Sakalından utan!” uyarısı yapılırdı. Yani sakalın bir ağırlığının olduğunu ve buna uymak gerektiğinin önemini ifade etmek isterlerdi.

Hacı Veyiszade Mustafa Efendi
(1887 - 1960)

Adam Ol Deyiver Yeter

Hacı Veyiszade Mustafa Efendi, Fahri Efendi'nin huzurunda iki dizi üzerinde oturur, bir şey sormazlarsa konuşmaz ve Fahri Efendi'ye büyük hürmet gösterirlermiş. Tek başına bu bile, onun büyüklüğünü ispata yeter sanırım!

Hacı Veyiszade bir gün Fahri Efendi'nin de bulunduğu bir grubun yanına gelince orada bulunanlar Hoca Efendi'nin elini öpmüşler. Hacı Veyiszade merhum elini öpenlere yaşına, mesleğine ve meşrebine uygun şekilde uzun uzun dua ederdi. O gün de öyle yapmış. Bunu gören Fahri Efendi: "Mustafa, kendini niye yorup duruyorsun? Adam ol, deyiver yeter." demiş.

Gerçekten adam olmak son derece önemli... Adam olmadıktan sonra hacı olmak, hoca olmak, meslek ve mevki sahibi olmak hiç önemli değildir. Fahri Efendi, Hoca'ya bunu anlatmak istemiştir.

Kırk Kova Çek Yeter

Hacı Veyiszade, Fahri Efendi ile birlikte olduğu sırada yanlarına bir

kadın gelmiş ve Hacı Veyiszade'ye: "Hocam bizim kuyuya bir tavuk düştü. Kuyuyu nasıl temizleriz?" diye bir soru sormuş. Hacı Veyiszade: "Hanım, önce kuyudan pislik kaynağını çıkartın. Sonra kırk kova su çekin, elli kova çekerseniz daha iyi olur, atmış kova çekerseniz şöyle olur." deyince Fahri Efendi lafa karışmış: "Mustafa niye zora sürüyorsun?" dedikten sonra kadına: "Hanım pislik kaynağını çıkar, sonra kırk kova çek, bir bardak da bana getir." demiş.

Fahri Efendi için kolayımı seçerken Hacı Veyisza de takvayı ihtiyar etmiş.

Hakkı Hoca'nın Fahri Efendi'ye Saygısı

Mustafa Sinan Ümit dostumuzun Mehmet dedesi Fahri Efendi'ye bağlıymış. Bir gün oğluyla birlikte Fahri Efendi'ye gitmiş ve Fahri Efendi'ye: "Oğlumu hafız yapmak istiyorum, ne yapayım?" deyince Hoca Efendi: "Çimili Hakkı Hoca'ya git, şu mektubumu da ona ver." demiş. Hakkı Hoca'ya bir mektup yazmış. Mehmet Efendi Hakkı Hoca'ya gidip mektubu vermiş. Hakkı Efendi mektubu okuyup başına koymuş, çocuğa da yer göstermiş. Mustafa Sinan Ümit'in babası Kadir Bey Bulgur Tekkesi'nde hafızlığını bitirmiş. O, Hacı Hanım Camii'nden benim cemaatimdi. Halim, selim ve ahlaklı bir insandı. Kendisini çok sevdim. Allah rahmet eylesin.

Peygamberî Bir Yaşantıya Sahipti

Hususi hayatında son derece tevazu sahibi olan Fahri Efendi, Peygamberî bir ahlâka da sahiptir. Ev işlerinde herkese yardım eder: "Siz yorulmayın, biz yaparız." denildiğinde: "Benim de bir hizmetim bulunsun." der, misafirlerine de bizzat hizmet edermiş. Her şeyin en iyisini alır veya aldırır, sonra da onu birilerine hediye ederler, paltosuz üşüyen birini gördüler mi, paltosunu çıkarıp veriverirlermiş. Peygamber Efendimizin ahlâkı da böyleydi. Zaman zaman hanımlarına yardım eder hediyeleşmeye de büyük önem verirdi.

Nasıl Da Biliyor Köpeoğlu

Hacı Veyiszade Hoca'mız gibi Fahri Efendi de sade kahveyi çok severmiş. Bir gün radyoda birisi: "Şeker tatlıya girer, tuzluya girer, sebze ye girer, ama bir şeye girmez o da kahve..." demiş. Bunu duyan Fahri Efendi: "Nasıl da biliyor köpeoğlu!" demiş.

Ehli bilir, şekersiz kahve ve çayın tadı bir başka olur. Bu sebeple sade kahveye ve şekersiz çaya alışan bunlardaki şeker bulaşığının bile farkına varır.

Namazda Pantolon Çekme

Hakkı Çimili Hoca'dan bizzat dinlemiştım.

Bir gün Hoca Efendi'ye adliyeden bazı hâkim ve avukatlar ziyarete gelmişler. Hâkimin birisi namazda pantolon çekmenin hükmünü sormuş: "Bazı hocalar namaz olmaz diyorlar, ne dersiniz?" diye fikrini sormuş. Fahri Efendi: "Baba pantolonu niye çekmiyorsunuz?" deyince hâkim: "Efendim, pantolonlarımız çok dar çekmezsek rahatsız oluyoruz." deyince Fahri Efendi: "Baba, çekmezseniz mekruh olur." demiş.

Bu olayı ilk defa burada ahlatıyorum.

Medine'de Okunan Yağmur Duasından Sonra Yağmur Yağması

Zeki Sakallı ile oğlu birlikte 1970 yılında özel arabaları ile hacca giderler. Bir akşam Saatçi Osman Efendi'nin evinde sohbet ederken bir ara Fahri Efendi'den söz açılır. Zeki Sakallı, Fahri Efendi'nin yağmur duasından uzun bir bölüm okur. Bölge çok az yağmur alan bir yerdir. Şiirin okunmasından sonra dışarıdan yağmur sesi gelir, herkes hayret içerisinde kalır.

Kızı Kapımıza Koymadan...

Fahri Efendi'nin evinin çevresinde üvey kızı ile birlikte oturan yaşlı bir kadın vardır. Bu kadının kocası öldük-

ten sonra bakacak kimsesi olmadığı için üvey kızının yanına sığınır. Zamanla gözleri görmez olur. Kadın bitlenir. Üvey kızı analığına bakmaktan bıkmıştır. Bir gün ihtiyara: "Senden bıktım artık, seni Fahri Hoca'nın kapısının önüne bırakıp gideceğim." der.

Nasıl duyduysa bunu duyan Fahri Efendi bir gün hanımına: "Kızı analığını kapımıza bırakmadan, biz onu getirip bakalım." deyince hanımı büyük tepki gösterir. Fahri Efendi öfkesi geçsin diye hanımın yanından kalkıp gider. Sonra nasıl yaptıysa hanımını ikna eder. Yaşlı kadını getirip bitlerinden ayıklar, yuyup yıkarlar, elbisesini değiştirirler. İhtiyar kadın ölünceye kadar iki buçuk yıl onun bütün ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu herkesin gösteremeyeceği bir merhamet duygusudur.

Günümüzde insanlar anasına, babasına bile bakamıyor. Merhamet ortadan kalkınca Cenab-ı Hak da rahmet ve merhameti ile değil, insanlara gazabı ile tecelli ediyor. Tabii anlayana...

İnsana En Büyük Azap...

O şairdi, hem din, hem de fen ilimlerine aşına idi. Arifane ve zarifane sözleri çoktu.

İşte onlardan bir tanesi:

"İnsana en büyük azap, Allah'tan uzaklaşmasıdır." buyurdıkları gibi;

"Eğer tarikat-ı aliyenin bu kadar ince olduğunu bilseydim, bu yola intisap etmezdim." derlermiş.

Fahri Efendi bazı yakınlarına: "Namaza veya herhangi bir ibadete niyet ederken Allah rızası için değil de Allah için diye niyet edelim." dermiş. Allah rızasında menfaat beklentisi varken "Allah için" ifadesinde hasbiklik yani menfaat beklentisi yoktur. Allah velileri böyle inceliklere dikkat ederler.

Büyük âlim, arifimizi ve ondan hatıralar nakleden insanları rahmet ve minnetle anıyor, kabirleri cennet olsun diyorum.

Fahri Efendi'nin *Âmentü Numûnesi* veya *İlmihâl-i İtikâdi* gibi küçük eserleri neşredilmiştir.

Ali IŞIK

KONYA'YA AMASYA VE TOKAT AYNALARINDAN BAKMAK...

Yörük kanı taşımamdan olsa gerek gezip tozmayı severim oldum olası. Bu küresel salgın döneminde, kışlağından yüce Torosları derin derin süzüp yazlak özlemi çeken atalarım kadar darlandım.

Bir ay kadar öncesi idi. TYB Konya Şubesi'nin sevgili başkanı Ahmet Köseoğlu fakiri telefonla arayıp,

- Abi, temmuz sonunda Amasya-Tokat gezimiz var. Ödüllü yazarımız olduğun için sana iki kişilik kontenjan ayırdık, bize katılır mısın?

Bu değerli teklif, darlanan gönülme deva olacağından başkanımın teklifini hiç düşünmeden tabi, diye cevaplandırıvermiştim.

Amasya ve Tokat... Tarihî birer şehir olmalarının yanı sıra Anadolu'daki Türk kültür ve medeniyetinin önemli şubelerindendiler.

Aracımızın formu ve yollarımızın gelişmişliğine ilaveten, yola koyulduktan sonra başlayan -yer yer gülümseten, yer yer düşündüren-münavebeli sıcak sohbet halkası berekâtıyla günün çeyreğini biraz aşan süreyi de ayaklara saldıran kanın sıkletini de hissetmeden Amasya'ya vasıl olup sağ salım otelimize indik.

Oldukça yorgun olan otelimizin adı, ülkemizin turizm/ticaret dünyasındaki İngilizce özlemini yansıtıyordu. Adı, güzelim Türkçeyle "Elma Otel[i]" olurse kazancına hanel mi gelirdi? Neyse... Batı-doğu istikametinde akan Yeşilirmak'ın oluşturduğu sağlıklı yalçın kayalıkların sağ tarafa düşenlerinden birisinin zirvesine yakın bir yere kondurulan otelin, konuklarına en önemli ikramı seyri doyumsuz bir Amasya manzarasıydı. Çok çok aşağılarımızda kalsa da akışının dinginliği fark edilen Yeşilirmak'ın, hemen iki kıyısından itibaren kayalık eteklerine değin bir halay samimiyetinde sıralanmış üzerleri kırmızı kiremit örtülü akça pakça yapılar, yapılaşmanın sonlandığı mevkiin biraz üzerinde onarım geçirdiği anlaşılansurlar, bunların da biraz üzerinde kayalıklara oyulmuş kral mezarları ve bu Harşena Dağı'nın zirvesinde, nazlı nazlı yüzerek burcundan göğe ağın al bayrağımızla Amasya Kalesi...

Amasya Kalesi

Apple Otelden Amasya Kalesi ve Amasya (Zekeriya Şimşir)

*Sağı kaya, solu kaya
Ortasından akar derya
Harşenası kral kaya
İşte buradur Amasya
(Sami Aslan)*

Fakire göre bir şehrin tarihî olduğunu gösteren ilk nişane “kal’a”dır. Bu kanaatimde bir zamanlar bütün bu toprakların hâkimi olan bir devletin, “kal’a”sı sakinlerince yok edilmiş payitahtının bahtsız evladı olmanın tesiri büyüktür. Bu sebeple yazımda kale(ler) üzerine yoğunlaşmak istiyorum. Dahası, yazımın son bölümünde de sözü Konya Kalesi’ne düşürüp nasıl yok edildiğiyle de sözümü bağlamak istiyorum.

Gezginlerimizin piri Evliya Çelebi (1611-1685), günümüzden dört asra yakın bir zaman önce çıktığı Anadolu seyahatinde Amasya ve Tokat topraklarına geldiğinde bu illerimiz Sivas vilayetine bağlı birer sancaktır.

Çelebi, **Amasya Kalesi**’ni şöyle anlatır:

Eski zamanlarda kalesi Amalika kavminin yapısıdır. Nice yüz krallardan kalmış Anadolu’nun kahkaha kalesidir. Bazı tarihlerde dağ kazıcı Ferhad yaptı, derler.

Gökyüzüne doğru baş uzatmış

yüksek zirvesinde olan kuleleri, burçları ve bedenleri daima mavi bulutlar içindedir. Kuşluk vakti olup açık hava olunca kale içinde olan cami minareleri ve binaların çatıları belli olur, bir iç kaledir. Fırdolayı büyüklüğü 9.060 adım [yaklaşık 9 bin m], beşgen şeklinde köşe köşebentli ve çeşit çeşit fendli taştan yapılmış ve Ferhat işi sağlam bir kaledir. Tamamı 41 kule ve 800 bedendir. İçinde hanelerini bilmiyorum, ama eski yapı saraylar, cephane, tahıl ambarları ve su sarnıçları var. Aşağıda akan nehre incek su yolları hayat yoludurlar.

Doğu tarafına bakar dört kat demir kapısı var. Kale içinde Yıldırım Han Camii var. Garipliklerinden cehennem çukuru gibi bir zindanı vardır. Büyük ve küçük toplam yetmiş adet topu vardır. İç il olduğundan büyük balyemez topları yoktur.

Bu kalenin altı, baştan başa mağaralar ile donatılmış olup ibret verici mağaraları vardır. Hatta Celâli Karayazıcı ve Kara Said zamanında vilayetin bütün ileri gelenleri bütün değerli esvaplarını ve ağırlıklarını bu mağaralara ve bu kaleye saklayıp çocuklarıyla korunmuşlar ve saklanmışlardır.

Hatta nursuz Timur yer götürmez denizler gibi asker ile bu kaleyi yedi ay kuşatıp bir türlü zafer bulmayıp hüs-

Amasya Kalesi (Hakan Bahçeci)

rana uğrayarak gitmiştir. Gerçi iç ildir ama bir celali saklanmasın diye kale muhafızı ve askerleri de gözcülük eyleyip kapısında silahlı hazır dururlar. Ama aşağı kalesi şehrin ta ortasından akan Tozanlı Nehri kenarında yalın kat duvarlı bir alçacık taş yapı kaledir, büyüklüğünün ne kadar olduğunu bilmiyorum.

Ama üç kapısı var: Kibleye bakar alçak köprüde Karanlık Kapı, kaleye bakar Maydanos Kapısı, Bayezid Han Köprüsü yoludur. Merzifon ve Gergiraz kasabası, Lâdik ve Varay ve batı tarafa Meydan Kapısı büyük tahta köprüye karşı şehre Gök Medrese'ye geçer. Doğu tarafına Serkiz Kapısı ve Zeytinabad, Elvan Çelebi kabri ve Amasya tahta köprüsü karşı şehirde Garipler Camii'ne geçerler (Kahra-

man-Dağlı 2005: 2-1/212-214).

Güneş istirahate çekilir çekilmez ışıltılı gerdanlığını takınan Amasya'nın, otelimizin terasından kuş bakışı teması seyreden gözleri büyüledi. Bu terasta gözümü kırpmadan sabahı edebilirdim. Lakin soluk soluğa geçecek bir şehir turunun arifesi akşamındaydık.

İngilizce öğretmeni Orhan Akdeniz rehberliğindeki gezimizin ilk durağı Ferhat Su Kanalı oldu. Mez-kûr kanalı mazisi Geç Hellenistik-Erken Roma Dönemine ait olsa da halkımızın muhayyilesi burasını trajik bir aşk efsanesine bağlamış. Şehrin ileri gelenleri de kanalın oyulduğu tepeye kondurdukları -pozlarını efsanesiyle ilişkilendiremediğim- iki tunç heykel ve eteğin-

Amasya Surları (Mustafa Güden)

Amasya'dan genel bir görünüm: Yeşilirmak ve kral mezarları

Ahmet Çelik Hoca ile Seyyid Nigârî'nin sandukası önünde

de inşa ettikleri yan yana iki mezarla/makamla efsaneyi somutlaştırmışlar.

Amasya Müzesi, Sultan II. Bayezit Külliyesi, Minyatür Amasya, İmaret Kültür Merkezi, Sabuncuoğlu Şefefeddin Tıp ve Cerrahi Müzesi, Yazma Eserler Kütüphanesi, Kral Kaya Mezarları... Sade Amasya merkezinde gezilip görülecek o kadar kültürel miras hazinesi var ki bizim ise vaktimiz Yeşilirmak kıyısında bir çay içimi. Araştırmacı Ahmet Çelik Hoca'nın teklifi, Başkan Ahmet Köseoğlu'nun tensibiyle-program dışı- bir zuhuratla Şirvanlı Camii'nin bitişiğindeki türbesinde, beş on arkadaşın iştirakiyle yapıver-

diğimiz Seyyid Mir Hamza Nigârî ihtifaliyle zevahiri kurtarıp günü daha bir bereketlendiriyoruz.

Meraklısı için: XIX. yüzyılın tanınmış mutasavvıf ve şairlerinden olan ve "Nigârî" mahlasıyla tanınan eş-Şeyh Seyyid Hamza Karabağî (ö. 1886), aslen Azerbaycanlı olsa da hayatının önemli bölümü Anadolu'da geçirmiştir. Harput'ta vefat eden Nigârî -vasiyeti doğrultusunda- Amasya'da toprağa verilmiştir (Daha geniş bilgi için bk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C XXXIII, s. 85-87).

*

Tıpkı bir gün öncesinde, Amasya'yı selamladığımız saatlerde bu

Tokat Kalesi (Tokat İl Kültür ve Turizm Md. Arşivi)

kez onunla vedalaşıyoruz. İki saatlik bir yolculuğun ardından gün dinlenmeden Tokat'a vasil oluyoruz.

Orta Karadeniz sahil kesimiyle İç Anadolu arasında önemli bir geçit yeri olan Tokat Yeşilirmak havzasında yer alır. Şehir, ortasından Yeşilirmak'ın geçtiği (bu kesimdeki adıyla Tozanlı Suyu) doğu-batı istikametine uzanan, Kazova adı verilen ovanın güneyindeki dağlar arasından inen Behzat Deresi'nin iki yamacında ve tabanında kurulmuş.

Ağustos ayını selamladığımız günlük güneşlik bir pazar sabahında, yine nefes nefese bir Tokat gezisine başlıyoruz. Tokat'taki rehberimiz bir Tokat sevdalısı, araştırmacı ve koleksiyoncu Hasan Erdem. Gezdiği yerleri tarihî geçmişleriyle öyle doyurucu anlatıyor ki müktesebatına ve anlatımına hayran kalıyorum.

Hız. Mevlâna'nın "iklimi ve insanı mutedil" diye tavsif ettiği Tokat'ın coğrafyası da Amasya'ya nispetle daha mutedil. Tarihî Tokat şehri, Yeşilirmak'ın güney kıyısıyla kale arasında yer alıyor. Tarihî Şehir Meydanı, Taşhan, Sulu Sokak, Arastalı Bedesten, Yağibasın Medresesi, Saat Kulesi, Latifoğlu Konağı, Mevliahane... âdetâ bir sinema şeridi

gibi akıp geçiveriyor.

Aslında çok da geniş olmayan bir alana serpiştirilmiş irili ufaklı birçok ata yadigarını gören gezi arkadaşlarımızdan bazıları Konya'yı ihmal ettiği zehabıyla Osmanlı hakkındaki görüşlerinin müspetten menfiye evrildiğini dahi dillendirdiler. Hemen belirtmeliyim ki Konya'nın yaşadığı bahtsızlık Osmanlı kaynaklı olmaktan çok başta coğrafi ve jeolojik yapısı ile -yerli yabancı-insan kaynaklı. Yazımızın son bölümünde sanıyorum bu konuya da biraz değinirim.

Tokat Şehir Müzesi fakirin "kal'a" yarasına tuz biber ekti. Rehberimiz Hasan Erdem'in büyük katkılarıyla oluşturulan şehir müzesini hayranlıkla gezerken sık sık mahallî yöneticilerimizin kulağını çınlatıyorum. Konya'da bir grup arkadaşla neredeyse çeyrek asırdır her vesileyle dillendirdiğimiz şehir müzesinin güzel bir örneğini Tokat belediyesi hayata geçirmiş.

Lakin illa da kale...

*Selçuklu'dan bir asker
Kaleye keşfe gider
Nöbetçiler sarınca*

Tokat Kalesi İnsan Sureti (Tokat Valiliği)

Birer tokat aşk eder

*Atılan her tokattan
Düşer yere askerler
Rivayet belki ama
Yöreye Tokat derler
(Mehmet Fikret Ünalın)*

Mahallî rivayete göre, Kont Dracula'nın babası Vlad, Osmanlı'yla yaptığı savaşı kaybedince bir daha Osmanlı'ya saldırmayacağını garanti olarak oğlunu rehin/esir verir. Kont Dracula, yani III. Vlad, 1442-1448 yılları arasında Osmanlı elinde rehine olarak Nif ve Tokat bölgelerinde diğer beylik şehzadeleleriyle birlikte yaşar.

Tokat Kalesi, mutedil bir düzlüğün bitiminde birdenbire yükseliveren -Amasya'daki gibi olmasa da- yalçın bir kayalığın zirvesini ihata ediyor. Gezip gördüğüm bütün kalelerde olduğu gibi, Tokat Kalesi'nin en yüksek burcu üzerinde de al bayrağımız nazlı nazlı dalgalanıyor.

Çelebi'mizin kaleminden **Tokat Kalesi:**

Tarihçilere göre ilk defa Amasya Kalesini yapan Amalika kavminden Dok'ad adında bir Ferhad işli yapmıştır ki ilk mekânları mağara ardı ki hâlâ

mağaralarında adam kaybolur.

Sonra yine onların neslinden çoğalarak mağaralardan çıkıp bir yüksek dağın doruğu üzerinde beşgen şekilli kesme taşlı, savaş yeri bir kale yapmıştır ki Amasya Kalesi'ne denk bir sağlam hisar ve dayanıklı bir set yapmıştır.

Kalesi bir yüksek tepe üzerinde, dayanıklı beyaz kesme taş ile yapılmış sağlam bir kaledir, ama o kadar büyük değildir. Fırdolayı büyüklüğü 5.060 adımdır [yaklaşık 5 bin m]. Çevresi burç ve bedenlerle süslenmiş, sanath beden dişleriyle bezenmiş, etrafında asla hendeği yok, korkusuz yüksek bir surdur ki Samanyolu gibi göklere baş uzatmıştır. Ve dört tarafı cehennem çukurundan nişan verdiği için asla hendek olacak yeri yoktur. Bütün etrafı şahin, kartal ve zağanos [doğan cinsinden bir av kuşu] yuvalı elvan renkli kayalardır.

Batı tarafa bakar bir demir kapısı vardır. Hisar içinde dizdar hanesi, ket-hüda, imam, müezzin ve kale mehterleri hanesi var ve cephane odaları, tahıl ambarları, su sarnıçları ve Ceylân Yolu adında su yolları vardır. Tam 362 ayak kesme kaya taş merdiven ile nehre inilir.

Göklere doğru boy uzatmış yüksek bir kale olduğundan, değme adam bir saatte çıkamadığından gece gündüz kapısı daima kapalıdır. Aşağı şehir halkının bütün değerli malları tamamen kalede korunur. Bütün suçlular ve kanlılar burada mahpustur (Kahraman Dağı 2010: 5-1/84-87).

*

Evliya Çelebi Konya'ya geldiğinden ise Konya, Karaman vilayetinin paşa sancağıdır. Bugün yerinde yerlerin bile esmez olduğu Konya Kalesi'ni de Çelebi'miz şöyle nakleder:

Bu eski şehrin ilk kurucusu, Yunanlılardan "Yanvan Tarihi" sahibinin yazdığına göre Hazret-i Yahya aleyhisselam zamanında kayserlerden Harkilan oğlu Aleksandırın oğlu Rişan'dır. Hazret-i Ömer Medine'den balçıklı eliyle,

"Kayserin gözün çıkarırım" diye Rum'a doğru elini uzatınca Allah'ın izniyle Konya'da o an bir çamurlu mübarek el gelip kayser tahtında otururken gözünü çıkarır. Daha sonra Hazret-i Ömer'den kayser elçisi gelip kayserin gözünü çıkmış görünce kral acınacak hâlini elçiye anlatır.

Elçi bilir ki, Hazret-i Ömer'in o gün çamurlu eliyle işaret edip kralın gözü çıktığıdır. Hemen elçi bir takrip ile menzilleri kat ederek Hazret-i Ömer'i Kudüs-i Şerif gazasında bulur, Hazret-i Ömer huzurunda Kayser elçisi iman ile şereflenir. Hazret-i Ömer ismini Hüseyin kor. İki kere varıp geldiği için "Hüseyin-i zül'- cenâheyn (iki kanatlı Hüseyin)" diye künye verirler.

Hazret-i Ömer Kudüs'ü ve Kumame'yi fethedip Mısır diyarına kumandanlıkla Amr ibnü'l-As'ı gönderip fethedince beri tarafta kör kayser korkusundan Konya'yı yeniden yapar, böylece ikinci yapıcı (kurucu) kör Rum kayseri olur.

Sultan Alâeddin Konya Kalesi'ni tekrar istihkam üzere yapıp üçüncü yapıcısı olmuştur.

Daha sonra sene 569 [1172-73] tarihinde yontulmuş taşlar ile Sultan

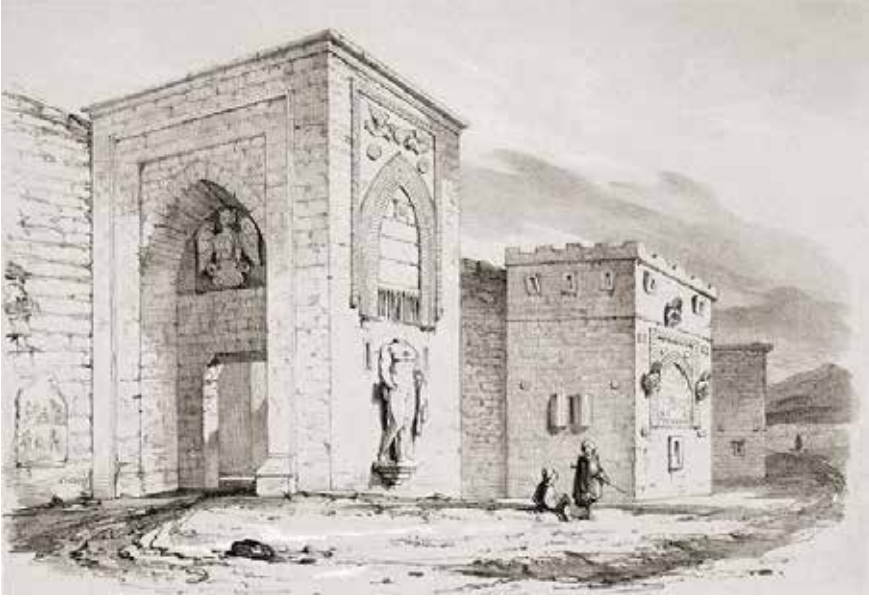
Muizzeddin Kılıç Arslan b. Mesut inşa edip sağlamlık vererek dördüncü yapıcısı olmuştur.

Zelzeleden yıkılan kaleyi daha sonra Selçuklu Sultanı Keykubad tamir etmiştir. Büyük bir hendek inşa etmiştir ki, derinliği 11 zira [yaklaşık 8,5 m], genişliği 50 zira [yaklaşık 38 m] ve yüksekliği 30 melik ziraidir [yaklaşık 23 m]. Dış katındaki sağlam hisarının duvarı firdolayı 11.000 gerine adımıdır [yaklaşık 11.000 m].

Selçuklular zamanında 12 kapı İdi. Osmanlılar zamanında dördü kalıp diğerlerini kapattılar, ama iç kalesinin büyüklüğünü bilmiyorum. Bütün dört köşe beyaz taş ile çeşit çeşit mimari hendeseler ile yivli, mukarnaslı ve san-ki Alanya kuleli ustaca yapılmış dörtgen şekilli sanatlı bir kaledir (Kahraman-Dağı 2006: 3-1/23-24).

Sultan I. Alâeddin Keykubat tarafından yeniden inşa ettirilen Konya Kalesi, 144 burcu ve 12 kapısıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin payitahtına yaraşır bir savunma yapısıdır. Merkezindeki Alâeddin Tepesi diye bilinen höyüğü çepeçevre çeviren iç kale ve mezkûr tepenin hemen batısında Zindankale olarak adlandırılan ahmedek'i manzumeyi tamamlar. Dahası, şehrin on üç kilometre kadar batısındaki Takkeli Dağ üzerinde yükselen ve Konya'nın fethinde Fatih Sultan Mehmet tarafından yıktırılan, günümüzde Selçuklu Belediyemiz tarafından yeniden ihyasına gayret edilen Gevale Kalesi'ni de unutmuş değelim.

XIX. yüzyıl başlarında Konya'ya gelen William Martin Leake, Leon de Laborde, Mareşal Von Moltke ve C. Texier gibi gezginlerin yazdıklarından bu yüzyılın ortalarına kadar Konya Kalesi'nin ayakta olduğu anlaşılmaktadır. Mezkûr yüzyıl sonlarına doğru Konya'yı ziyaret eden C. Huart ve F. Sarre ise kale harabelelerinden söz ederler. Bu durum gösteriyor ki önemini kaybetmiş olsa da XIX. yüzyıl başlarında, diğer bir ifa-

Konya surları (L. Laborde)

deyle Tanzimat Fermanı'na kadar Konya Kalesi büyük ölçüde ayakta-
dır. Konya Kalesi ilk önemli darbeyi
Tanzimat Döneminde başlatılan şe-
hirlerin modernleştirilmesi hamlesi
bağlamında kârgir binaların yapı-
mının teşvikiyle yemiştir. Konya
şehri tamamıyla derin bir toprak
katmanı üzerinde kurulu olduğu
gibi çevresindeki dağların taşları da
dayanaksız andezitlerdir. Konya'da
inşaata uygun, dayanıklı taşlar şe-
hin güneybatısında, yirmi kilometre
mesafedeki Göden'e'den sağlanmak-
tadır. Selçuklu Döneminde ayrıca
bol miktarda da devşirme taş kulla-
nılmıştır. Temin edilen bu taşlar da
sadece kamu binalarının inşasında
kullanılmıştır.

Modernleşme adına bu yıkım
döneminde Alâeddin Tepesi âdeta
bir taş ocağına dönmüş, buradaki
kıymetli mazi yadigârları kara ba-
rutla patlatılarak yollara döşenmiş-
tir. Konya Kalesi'nin son kalıntıları
da 1867 yılında vuku bulan büyük
çarşı yangını sonrası Konya Hükü-
met Konağı ve Kapı Camii'nin yeni-
den inşalarında kullanılmıştır.

Bu yıkım döneminde Konya vali-

liği yapan bazı zevatın hâletiruhiye-
sini yansıtmaları açısından 1905-
1908 yılları arasında Konya valiliği
yapan M. Cevat Bey'i zikretmeden
geçemeyeceğim. İ. H. Konyalı'nın
nakline göre mezkûr valinin görev
yaptığı yıllarda Rizo isminde bir
Rum mühendisi tarafından tamir
etme bahanesiyle Alâeddin Köş-
kü'nün alt kısmı kazılmış, bundan
müteessir olan köşk eyvanının
ayakta kalan ikinci katı ve duvarları-
nın bir kısmı çökmüştür (1907).
Köşkün kitabeli çinileri de o vakit
Konya'da köşk civarında oturan Al-
man konsolosu tarafından kendi
memleketine gönderilmiştir (Kon-
yalı 1964: 183). Zaten harabe hâlin-
deki Alâeddin Köşkü'ndeki bu tahri-
batı gören bazı şahıs ve makamlar,
binada meydana gelen tahriplerin
önüne geçilmesi hususunda adı ge-
çen validen ricada bulduklarında
vali, binanın ehemmiyetsiz bir yapı
olduğunu belirterek: "Merak etme-
yin ben size, 200 altın lira ile daha
iyisini yaptırırım." deme gaffetini
göstermiştir (Yıldırım 1997: 39).

Tanzimat Fermanı'yla hız kaza-
nıp günümüze değin uzanan Kon-

Zindankale (J. H. Haynes)

ya'nın yıkım döneminde ortadan kaldırılan tarihî eserlerden önemlilerini sayarak konuyu sonlandıracağız: Konya surları (dış ve iç kale), Konya Köşkü, yirmiye yakın şehir hanı, Türbe Hamamı, Konya Bedesteni, Dede Bahçesi, Millet Bahçesi, Sultan Selim İmaret, Türbe Kahvesi, Sulu Kahve, Kayıklı Kahve, buzhaneler, Buğday Pazarı, Baruthane,

Muvakkithane, konaklar (Evliya Çelebi'ye göre görkemli Konya konaklarının sayısı 300'dür), Ulvi Sultan Mescidi ve Türbesi, Eflatun Mescidi, Anber Reis Camii ve Türbesi, Tacülvezir Türbe, Hankâh, Mescit ve Medresesi, İnceminareli Mescidi ve talebe hücreleri, Gazezler (İpekçiler) Tekkesi, Söylemezin Tekkesi, Nalıncı Baba Türbesi, Ayabakan Dede Türbesi ve Tekkesi, Şeyh Şerefeddin Türbesi, Kemaliye/Küçük Karatay Medresesi, Sultan Veled Medresesi, Nizamiye Medresesi, Ziyaiye Medresesi (Bunlardan Şerefeddin Türbesi ile Ulvi Sultan Mescidi ve Türbesi Konya Büyükşehir Belediyesi tarafından aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiştir.). Yanı sıra gelenekli hariciyeli Konya evlerinden hiçbiri bırakılmadığı gibi, ihtişamlı pek çok Ermeni, Rum ve Maruni evinden de kala kala üç beş örnek kalmıştır.

Konya adına oluşan bu karamsar tabloyu biraz yumuşatmak adına Kültür ve Turizm Bakanlığından aldığımız verilerle oluşturduğumuz karşılaştırmalı bir Amasya-Tokat-Konya tescilli yapıları istatistiği ile yazımızı sonlandırıyoruz.

Eflatun Mescidi

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI	KONYA	AMASYA	TOKAT
Korunmaya Alınan Sokaklar	-	1	-
Anıt ve Abideler	4	1	-
İdari Yapılar	82	16	27
Kültürel Yapılar	452	144	119
Şehitlikler	5	4	-
Askerî Yapılar	10	3	2
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	92	9	14
Dinî Yapılar	450	115	
Mezarlıklar	92	63	29
Sivil Mimarlık Örneği	537	261	628
Kalıntılar	56	14	34
TOPLAM	1780	631	1006

(<https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-ge-rekli-tasinmaz-kultur-varligi-i.html>)

Hamiş:

Tokat Kalesi'nin eteklerinde, tarihi Sulusokak'ta bulunan ve bir Osmanlı yapısı olan Arastalı Bedesten, günümüzde Tokat Müzesi olarak hizmet vermektedir. Rehberimiz Hasan Erdem Bey bizi buraya getirdiğinde, ilkin müzenin fazla geniş olmayan girişteki avlusunda sergilenen mezar taşları dikkatimi çekiyor. Bu ata yadigarlarına özel ilginç olduğundan kitabelerini okumadan geçmem. Müze girişinin soluna düşen mezar taşlarından enteresan formlu olanı fakiri cezbediyor. Benzerine daha önce hiç rastlamadığım sarı mermerden yapılmış mezar iki bölümden oluşuyor. Yukarı doğru ölçülü bir biçimde daralarak yükselen kaidesinin üzerinde tepesi yuvarlatılmış bir sütunla sonlanan baş taşının iç yüzündeki künyesini okuduğumda kalbim bir kuş gibi çırpınmağa başladı. Zira bu mezar taşı, 1911 ila 1918 yılları arasında aralıklarla üç kez Konya Valiliği görevinde bulunmuş (Altuncuoğlu 2007: 28) Muammer Bey (1874-1928)'in ilk hanımı Faika Hanım'a aitti. Faika Hanım 1915 yılında vefat ettiğinde geride dört evladını bırakmış. Bun-

lar: Oğulları Demir Fethi, İskender ve Yaşar beylerle kızı Kaya Sabiha Hanım'dır. Oğulları Konya, kızı ise Sivas doğumludur (Altuncuoğlu 2007: 6).

Kitabesine göre Faika Hanım, verem sebebiyle 1331/1915 yılında vefat etmiş. Bu yılda Muammer Bey Sivas valisidir. Henüz il olmayan Tokat da Sivas'ın kazasıdır (Tokat 31 Mayıs 1920 tarihinde Sivas'tan ayrılarak il olmuştur). Yaptığımız araştırmada, ikameti Sivas olan bu hanımın mezarının niçin Tokat'ta olduğuna dair merakımızı gidere-medik. Neyse ki defin yerinin Gülbahar Hatun (Meydan) Camii Hazinesi ve 1930'lu yıllarda Hatuniye Medresesinin yıktırılması esnasında oradan kaldırılan mezarlardan biri olduğuna dair bir bilgiye ulaşabildik (Dutoğlu 2015: 29).

Mezarın sütunlu şahidenin iç yüzündeki kitabede şunlar yazılıdır:

*Bu yerde Sivas
vâlisi Muammer Bey'in
refikası Fâ'ika Hanım
gömülüdür
merhumeyi
ölümünden evvel
verem soldurdu
...
Her şey geçer Tanrı bâkîdir
1331 [1915]*

Faika Hanım'ın mezar taşı (Hasan Akar)

Mezar taşının üçgen prizma formu sandukasının her iki yanındaki kitabesinde ise Muammer Bey tarafından yazılmış şu mısralar yer almaktadır (Mezar taşı, muhtemelen, oradan oraya taşınırken hem şahidesi hem de sandukası kırılmıştır. Sandukasındaki kırığı betonla tamir etmeğe kalkışan mahir bir el (!) tabiatıyla kitabenin bir bölümünün üstünü kapatmış. Bu hâliyle mahzun taş, kendisine el atacak gerçek bir ehlini muntazırdır.):

Ey tenhâ Türk kadını hayatımın yoldaşı

Sen mi varsın altında kaldırırsam bu taşı

Yok sen yoksun cismin var zulmet dolu bu yerde

Sen bir rûhsun gülersin yıldızlarla

göklerde

Ay doğdukça rûhunu hissettirir bu yerler

Söyler benim hüznümü ağladıkça bülbüller

*

Rûhun gibi muazzez hâtıralar bıraktın

Milletine İskender, Demir, Yaşar bıraktın

..... milli yolunda senden bize örnektir

Onda çarpar yüreğin sen ölmedin demektir

Artık şenim Fâ'ika'm layık değil gözyaşı

Fâtiha'yla okusun görüp geçen bu taşı

Kaynakça:

KONYALI, İ. Hakkı (1964), *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Konya: Yeni Kitap Basımevi.

KAHRAMAN, Seyit Ali-Yücel DAĞLI (haz.) (2005), *Evlîya Çelebi Seyahat-nâmesi*, C 2/1, İstanbul: YKY; (2006), C 3/1, İstanbul: YKY; (2010), C 5/1, İstanbul: YKY.

YILDIRIM, Mustafa (1997), "Konya'da Son Asırda Kaybolan Bazı Türk Yapıları", (Basılmamış DT), *SÜSBE İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dah Türk İslam Sanatları Bilim Dah*, Konya. ("Konya'da Kaybolan Türk-İslam Eserleri" adıyla basıldı: 2016/Palet Yay.)

DUTOĞLU, Yasemin (2015), "Erenler Diyarında Hayat ve Ölüm", *Kümbet*, S 36 (Nisan-Mayıs-Haziran), Tokat: Tokat Şairler ve Yazarlar Derneği (Toşayad) Yay., s. 27-30.

YAŞAR, Hasan (2014), "Muammer Bey", *Konya Ansiklopedisi*, C VII, s. 1.

ALTUNCUOĞLU, Neslihan (2007), "Modern Kayseri'nin Mimarlarından Vali Muammer Bey (1874-1928)", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), *Erçiyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dah*, Kayseri.